

შოთა რუსთაველის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი

Shota Rustaveli Institute of Georgian Literature

სჯანი

ყოველწლიური ლიტერატურულ-თეორიული ჟურნალი

Sjani

Annual Scientific Journal of Literary Theory

№7

თბილისი • 2006 წელი

#39

მაკა ელბაქიძე

რუსთველური სიყვარულის კონცეფციის ძირები (ოვიდიუსიდან ტრუბადურებამდე)

ვეფხისტყაოსნის პროლოგსა და სიუჟეტის განვითარებაზე დაკვირვება ცხადყოფს, რომ რუსთველის მიერ ჩამოყალიბებული სიყვარულის კონცეფცია (სიყვარული კი მთავარი მოტივია მისი ნაწარმოებისა) არის ძალზე სპეციფიკური და, იმავდროულად, სრულიად ახლებური გააზრება მიჯნურობისა, რომელსაც არ იცნობს წინარე პერიოდის ქართული მწერლობა. სამეცნიერო ლიტერატურაში მართებულადაა შენიშნული, რომ რუსთველის (ისევე როგორც მისი თანამედროვე ევროპელი პოეტების) მიერ აღწერილი სიყვარული არ არის მხოლოდ გრძნობა, არამედ არის მკაფიოდ ჩამოყალიბებული საზოგადოებრივი ინსტიტუტი, გარკვეულ წრეებში მიღებული ურთიერთობის ფორმა, რომელსაც გააჩნია თავისი საზოგადოებრივად დადგენილი წესები და გამოხატვის მეტ-ნაკლებად პირობითი ფორმები (ნათამე 1966: 3). ეს ყველაფერი ქმნის საზოგადოებრივ და ლიტერატურულ ფონს, რომელზედაც ცალკეული ავტორებისა და თვით რუსთველის ინდივიდუალური შემოქმედება იშლება. ამგვარი ახლებური აზროვნების საფუძველი კონკრეტულ დროსა და კონკრეტულ გეოგრაფიულ არეალშია საგულვეტელი, კერძოდ, XI-XII საუკუნეების დასავლეთ ევროპაში, სადაც რაინდული იდეოლოგიის წიაღში, ე.წ. კურტუაზულ საზოგადოებაში, აღმოცენდა ტრუბადურთა და მინეზინგერთა კულტურა. ის ფაქტი, რომ სიყვარულის რუსთველურ კონცეფციას ბევრი აქვს საერთო იმ პერიოდის ევროპული ცივილიზაციისთვის დამახასიათებელ ტენდენციებთან, ორი ძირითადი მიზეზით შეიძლება აიხსნას - პირველ ყოვლისა, ესაა საერთო რელიგია, ქრისტიანობა, რომელმაც, უდავოდ,

განსაზღვრა ჩვენი ეროვნული კულტურის ძირითადი მიმართულებები და ტენდენციები და, მეორე მხრივ, საზოგადოებრივ-პოლიტიკური წყობა, კერძოდ, ფეოდალური სამყაროს წიაღში ჩამოყალიბებული იდეოლოგიური ფონი, რომელიც ძალზე მსუყე ნიადაგი აღმოჩნდა ახალი საზოგადოებრივი ურთიერთობების გასაშლელად, რომელიც როგორც თავისი შინაარსით, ისე ფორმით ვასალიტეტის ინსტიტუტის ერთგვარ ანალოგიას წარმოადგენდა. ამგვარ ტენდენციას, რასაკვირველია, ჰქონდა მყარი ფილოსოფიურ-თეოლოგიური საფუძველიც - თუკი შუასაუკუნეების მოაზროვნენი ფეოდალური სამყაროს უზენაეს სენიორად ქრისტეს მიიჩნევდნენ, მარიამ ღვთისმშობელს მოიაზრებდნენ, ვითარცა ქალბატონს პარ ეხცელლენცე, ადამიანის დამოკიდებულება უფლისადმი კი გაგებული იყო, როგორც ვასალის სამსახური სენიორისადმი, სრულიად ბუნებრივია, რომ ისეთი იდეალიზებული ურთიერთობა, როგორიცაა მამაკაცის ქალისადმი სიყვარული, მიიღებდა ვასალური სამსახურის ფორმას. ქალბატონი, რაინდის გულთამპყრობელი, იქცა მის სენიორად, ანუ პატრონად, რომლის ნება-სურვილის უსიტყვოდ შესრულება მეტრფის ძირითად ვალდებულებად იყო მიჩნეული (შიშმარიოვი 1965: 192).

ვინაიდან ურთიერთობის ვასალური ფორმა პირობითობათა წყებას შეიცავდა (საუბარია ვასალსა და სენიორს შორის არსებულ უფლება-მოვალეობებზე), ცხადია,

#40

იგივე პირობითობებმა იჩინა თავი სასიყვარულო ურთიერთობებშიც. ჩამოვთვლით მხოლოდ რამდენიმე მათგანს, რომლებიც ნიშანდობლივია სიყვარულის როგორც რუსთველური, ისე კურტუაზული დოქტრინისთვის:

1. სიყვარულის წოდებრივი ხასიათი - მიჯნურობა მხოლოდ რაინდთა წრის კუთვნილებაა და ის სავალდებულო თვისებათა მკაცრად ჩამოყალიბებული კოდექსით არის განსაზღვრული; თანაც მიჯნურობა სრულყოფილი, ყოველმხრივ შემკული ადამიანების ხვედრია;
2. სამსახური, რომელიც სამიჯნურო ურთიერთობის საფუძველია, გულისხმობს არა მარტო სამხედრო სიქველის გამოჩენას, არამედ სატრფოს შექებას, მის პოეტურ განდიდებას (აქედან გამომდინარე, მიჯნურობა პოეზიას უკავშირდება);
3. სიყვარული გამაკეთილშობილებელი, ადამიანისათვის აღმაფრენის მიმნიჭებელი გრძნობაა, რომელიც მიჯნურის სრულყოფილ პიროვნებად ჩამოყალიბების საწინდარია;

4. მიჯნურს, პირველ ყოვლისა, მართებს თავმდაბლობა, დუმილი და მოთმინება, ერთგულება სატრფოსადმი, რაც ყოველგვარ მერყეობას გამორიცხავს;

5. ჭეშმარიტი სიყვარული შეზღუდულიც არის, რადგან მხოლოდ ერთი ქალის (ევროპულ კულტურაში მხოლოდ მაღალი წოდების გათხოვილი მანდილოსნის) მიმართ უნდა აღიმძას.

სიყვარულის ამგვარი ახლებური იდეალის აღმოსაგენებლად და გასაფურჩქნად მეტად ნაყოფიერ ნიადაგს წარმოადგენდა სამხრეთ საფრანგეთის ერთ ნაწილში, პროვანსში, ჩასახული საკარო ცხოვრება თავისი სპეციფიკური იერარქიულობითა და ეტიკეტით. ცნობილი მედიევისტის ქლაივ სთეიფლზ ლუისის თვალსაზრისით, შუასაუკუნეების პროვანსული საკარო ცხოვრების სურათი დაახლოებით ასე შეიძლება წარმოვიდგინოთ: ფეოდალური ციხე-დარბაზი, რომელიც აუღებელ სიმაგრესთან ერთად არის სიფაქიზის, სრულყოფილებისა და ფუფუნების ერთგვარი კუნძული, სადაც ბევრი მამაკაცია, მაგრამ ძალზე ცოტა ქალი, ძირითადად, გათხოვილი მანდილოსნები და მათი ქალიშვილები. მათ გარშემო თავი მოუყრია სხვადასხვა სოციალური ფენისა თუ მატერიალური სტატუსის მქონე მამაკაცთა მთელ კოჰორტას. ესენია: დიდებულები, მდიდარი მემამულეები, პაჟები და, რაც მთავარია, უმიწაწყლო რაინდები. ეს უკანასკნელნი ცალკე კასტას შეადგენენ, ვინაიდან არ გააჩნიათ არავითარი ადგილი ფეოდალიზმის ტერიტორიულ იერარქიაში, სამაგიეროდ, შემკულნი არიან იმ ღირსებებით, რომელიც ესოდენ ფასობს პროვანსულ მაღალ საზოგადოებაში. ესენია: მამაცობა, რაინდული ღირსება და თავაზიანობა, ანუ კურტუაზულობა, რაც ოდენ თავაზიან ქცევასა და კარგ მანერებს როდი გულისხმობს, არამედ არის მწყობრი და ჩამოყალიბებული ინსტიტუტი, რომლის არსის გადმოცემაც, ერთი შეხედვით, ძალზე რთულია, ვინაიდან მოიცავს პიროვნულ ღირსებათა მთელ ნაკრებს, ადამიანის გარეგნული და შინაგანი თვისებების ერთობლიობას, რაც კურტუაზულ ადამიანს ჩვეულებრივი მოკვდავისგან განასხვავებს. სწორედ ამ კასტას ეკუთვნოდა ე.წ. „ადრეული ტრუბადურები“, კერძოდ, ერთი ჩვეულებრივი მშვილდოსნისა და პურის მცხოვრის ვაჟი, ბერნარდ ვენტადორნელი (მოგვიანებით ელეონორა აქვიტანელის კარის პოეტი), ღარიბი ოჯახიდან გამოსული არნალდ დე მარიუელი თუ ტულუზელი მკერავი პეტრე ვიდალი, რომელთა პოეზიაში ჩამოყალიბებულმა მოტივებმა, ფაქტიურად, განსაზღვრა ჯერ მომდევნო თაობის ტრუბადურთა და მინეზინგერთა, შემდგომ კი პიკარდიის უაღრესად ნაყოფიერ ნიადაგზე აღმოცენებული რაინდული რომანების იდეოლოგიურ-კონცეპტუალური საფუძველი.

სიყვარულის კურტუაზული კონცეფციის თანახმად, რაინდის უპირველეს მოვალეობად თავმდაბლობაა მიჩნეული (ამასვე მოითხოვს რაინდული კეთილშობილების კოდექსიც). შეყვარებული რაინდი ვალდებულია დაემორჩილოს თავისი ქალბატონის ნებისმიერ სურვილს, როდენ ახირებული და აბსურდულიც უნდა ეჩვენოს იგი, უსიტყვოდ აიტანოს სატრფოს უსამართლო საყვედურებიც კი და ამ თავგანწირვის საფასურად მხოლოდ მისი კეთილგანწყობა მოითხოვოს. შეყვარებული მამაკაცისთვის ყველაზე დიდ ჯილდოდ მიჩნეულია თავად ეს გრძნობა და მასთან დაკავშირებული ხალისიანი განწყობა (შიშმარიოვი 1965: 198). მიჯნური, პოეტი, უდიდეს ბედნიერებას განიცდის იმითაც კი, თუკი სატრფო მასზე ფიქრის უფლებას მისცემს (თუმცა ადრეულ ტრუბადურთა შემოქმედებაში *servir*, ანუ სამსახური, გარკვეული „საფასურის“, ჯილდოს მოთხოვნასაც უკავშირდება. ზოგჯერ ეს შეიძლება იყოს ბეჭედი, მაშინდელი წარმოდგენით კავშირისა და ერთობის სიმბოლო, კეთილგანწყობილი ღიმილი, ქალბატონის მოსასხამზე დაცემული თმის ღერი, ხელთათმანი, კაბის ბაფთა და ამბორიც კი). როგორც ვხედავთ, სატრფოსადმი გაწეული სამსახური ძალზე ჰგავს იმ ვალდებულებას, რომელსაც თავის თავზე იღებს ვასალი სიუზერენის წინაშე (შდრ. ვეფხისტყაოსანი, სადაც სატრფო რეალური პატრონიცაა თავისი მიჯნურისა - „პირველ, ყმა ხარ, ხორციელი არვინა გყავს შენად სწორად,/მერმე, ჩემი მიჯნური ხარ, დასტურია, არ ნაჭორად“... (რუსთაველი 1966: სტრ. 129). ასე რომ, სატრფო არის არა მარტო ქალბატონი თავისი მიჯნურისა, არამედ მბრძანებელიც, მიდონს. სხვათა შორის, ეს ტერმინი ეტიმოლოგიურად აღნიშნავს არა *my lay*-ს, ანუ ქალბატონს, არამედ *my lord*-ს, ანუ ბატონს. ამგვარი ურთიერთდამოკიდებულება, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, „სიყვარულის ფეოდალიზაცია“, მიჩნეული იყო სასახლის კარის უცილობელ ატრიბუტად (ლუისი 1973: 2).

თავმდაბლობასთან ერთად რაინდული კოდექსის ერთ-ერთ უძირითადეს პირობად და სატრფოს კეთილგანწყობის მოპოვების საშუალებად მიჩნეულია დუმილი და მოთმინება. შეყვარებული რაინდი ვალდებულია მოწიწებითა და მოკრძალებით მოეპყრას თავის ქალბატონს და ნებისმიერ სიტუაციაშიც კი შეძლოს საკუთარ თავში სიამაყის გრძნობის ჩახშობა. გარდა ამისა, დუმილი არის სიყვარულის შენარჩუნების ერთ-ერთი პირობაც, ვინაიდან სიყვარული განეკუთვნება ისეთ საიდუმლოთა რიცხვს, რომელიც დაფარული და დაცული უნდა იყოს ბოროტი თვალისაგან (შდრ. ვეფხისტყაოსნის პროლოგი - „ხამს, თავისსა ხვაშიადსა არვისთანა ამჟღავნებდეს...“). რაინდის ამგვარ მოკრძალებულ დამოკიდებულებას სატრფოსადმი ყველაზე ნათლად გამოხატავს ტერმინები *domnei-donnei*, რაც ნიშნავს მანდილოსნისადმი გაწეულ სამსახურს ამ სიტყვის ფეოდალური გაგებით. იმავე (ფეოდალური) მნიშვნელობის მატარებელია ტერმინი ცორტესიე, ქართულად თავაზიანობა, რომელიც თავმდაბლობასთან და მოთმინებასთან ერთად სიყვარულის კურტუაზული კონცეფციის ერთ-ერთ ძირითად ელემენტს წარმოადგენს. უფრო მეტიც - ტერმინი აერთიანებს ყველა მუხლი, რაინდული კეთილშობილების კოდექსისა, რომლის თანახმად,

ქეშმარიტი რაინდი უნდა იყოს არა მარტო მამაცი, ერთგული და უხვი, არამედ თავაზიანი, მოხდენილი, მგრძნობიარე და დახვეწილი მანერების მქონე (შდრ. ვეფხისტყაოსნის პროლოგში, კერძოდ, 23-ე სტროფში წარმოდგენილი იდეალური მიჯნურისთვის დამახასიათებელი ნიშან-თვისებათა ნუსხა, რომელიც ასრულებს ერთგვარი სქემის, ერთგვარი მოდელის ფუნქციას პერსონაჟთა მხატვრული სახეების შესაქმნელად). კურტუზაზული რაინდის აღზრდის პროგრამაში შედის არა მარტო საბრძოლო ხელოვნება და ნადირობა, არამედ სხვადასხვა სახის გართობა-თამაშობანი, მუსიკალუ-

#42

რი ინსტრუმენტების ფლობის ხელოვნება, სიმღერა, ქალთა თაყვანისცემა. როგორც ვხედავთ, ჰეროიკულ იდეალს უახლოვდება და ერწყმის ესთეტიკური იდეალი, რაც ერთგვარი წინაპირობა იყო მოგვიანებით წარმოქმნილი სალონური კულტურისა (სმირნოვი 1934: 13).

ამგვარ მოთხოვნებს უყენებდნენ „სიყვარულის ქურუმთ“ ქალის კულტის აღმოცენების გარიჟრაჟზე. ბერნარდ ვენტადორნელი სიყვარულს სიცოცხლის აუცილებელ ელემენტად მიიჩნევს, ვინაიდან, მისი თვალსაზრისით, ვისაც არ უყვარს, ის არც ცოცხალი ადამიანია. „შეუძლებელია იყო პოეტი და არ გიყვარდეს, მაგრამ წარმოუდგენელია, წრფელად გიყვარდეს და ამ გრძნობამ შენს გულში სიყვარულის სიმღერა არ დაჰბადოს“ (შიშმარიოვი 1965: 196). ადრეულ ტრუბადურთა პოეზიაში ფორმულირებული ეს თვალსაზრისი პოეტთა შემდგომ თაობებსაც გადაეცა - სიყვარულისა და პოეზიის სინთეზი, მათი ურთიერთქმედება და ურთიერთგანპირობებულობა იმ საზოგადოების უცილობელი პრინციპი გახდა, რომელშიც სიყვარულის ახლებური იდეალი იშვა, სადაც სიყვარულმა იმგვარი ფენომენის მნიშვნელობა შეიძინა, რომელიც ადამიანს აკეთილშობილებს და სულიერად აღამაღლებს. ანუ სიყვარული იქცა პიროვნების სულიერი სამყაროს ფორმირების უმთავრეს პირობად. თავად ეს პროცესი შემდეგნაირად შეიძლება წარმოვიდგინოთ: გამიჯნურებული პოეტი სალექსო სტრიქონებში აქსოვს თავის გრძნობებს და განცდებს, ამკობს თავისი ტრფობის საგანს, თავის იდეალს. ამ დროს ხორციელდება მისი, როგორც პიროვნების, სულიერი კათარზისი, ვინაიდან შესხმისას, შექებისას წინა პლანზე წამოიწევს ყოველივე საუკეთესო, რაც კი ადამიანს, როგორც პიროვნებას გააჩნია. თუკი ქების ობიექტი - ქალბატონი - მოწყალედ შეხედავს პოეტს, ამ უკანასკნელისთვის სიცოცხლე დღესასწაულად იქცევა, მის გულს სიხარული და ბედნიერება აავსებს, სული კი იმდენად გარდაიქმნება, რომ ზნეობრივ იდეალსაც კი უახლოვდება (შდრ. „ვეფხისტყაოსნის“ მე-18 სტროფი: „ხამს მელექსე ნაჭირვებსა მისსა ცუდად არ აბრკობდეს,/ერთი უჩნდეს სამიჯნურო, ერთსა ვისმეს აშიკობდეს,/ყოვლსა მისთვის ხელოვნობდეს, მას აქებდეს, მას ამკობდეს, - /მისგან კიდე ნურა უნდა, მისთვის ენა მუსიკობდეს“ (რუსთაველი: სტრ.: 18).

როდესაც შუასაუკუნეების ლიტერატურის მკვლევარნი კურტუაზული სიყვარულის წარმომშობ მიზეზებსა და წყაროებზე საუბრობენ, ყველა ერთხმად მიდის იმ დასკვნამდე, რომ გვიანდელი შუასაუკუნეების პროვანსში აღმოცენებული სიყვარულის ახლებური იდეალის ჩამოყალიბებაზე, შესაბამისად კი, ამ პერიოდის პოეტ-ტრუბადურთა შემოქმედებაზე უდიდესი გავლენა მოახდინა ცნობილი რომაელი პოეტის, ოვიდიუსის (ძვ.წ.43-ახ.წ.17) ნააზრევმა, კერძოდ კი მისმა სატრფიალო ელეგიებმა (Amores) და სიყვარულის ხელოვნებამ (Ars amatoria). თანამემამულეთაგან ჯეროვნად დაფასებული შემოქმედის სახელი ოდნავადაც ვერ შებღალა ვერც მისმა განდევნამ და ვერც იმ ბრძოლამ, რომელიც მისი ნაწერების წინააღმდეგ წამოიწიეს. მიუხედავად იმისა, რომ ბიბლიოთეკებიდან გაქრა ოვიდიუსის ყველა წიგნი, მას მაინც კითხულობდნენ და ბაძავდნენ. შუასაუკუნეებში იგი მიჩნეული იყო მეორე პოეტად ვირგილიუსის შემდეგ, თუმცა როცა სასიყვარულო პოეზიაზე მიდგებოდა საქმე, ოვიდიუსს მართლაც არ ჰყავდა კონკურენტი. შუასაუკუნეების საზოგადოებას ისევე კარგად ესმოდა მისი ირონიულ-დიდაქტიკური პოემების არსი, როგორც რომაელ მკითხველს; მისი სიყვარულის, ანუ „ცდუნების ხელოვნებამ“ კი იმგვარივე ნაყოფიერი ნიადაგი ჰპოვა XI საუკუნის მიწურულის ლანგედოკში, როგორც ერთ დროს ძვ.წ.-ის I საუკუნის რომში.

#43

ამჯერად მოვიტანთ სიყვარულის ხელოვნების მხოლოდ იმ პასაჟებს, რომელთაც გარკვეული პარალელი შეიძლება მოემეზნოს სიყვარულის კურტუაზულ დოქტრინათან, შესაბამისად კი რუსთველური მიჯნურობის კონცეფციასთან.

თავისი თხზულების I და II წიგნში ოვიდიუსი არაერთ სასარგებლო რჩევას აძლევს შეყვარებულ მამაკაცებს და არწმუნებს, რომ თუკი ისინი ზედმიწევნით დაიცავენ სასიყვარულო კოდექსის ყველა მუხლს, ამურის ისარი უთუოდ მისწვდება მშვენიერი მანდილოსნის გულს, სადაც არ უნდა იმყოფებოდეს იგი: პომპეუსის პორტიკთან თუ იზიდას ტაძართან, ფორუმთან თუ პალატინის ბორცვთან. მთავარია სითამამე, გამჭრიახობა, „სიყვარულის კანონთა“ ცოდნა და წარმატებაც გარანტირებულია. „Чтобы любовь госпожи сохранить и её не лишиться,/Ты приложи к красоте малую долю ума./Ведь красота ненадёжная вещь, убывает с годами: Чем протяженней она, тем её сила слабей./Вечно цвести не дано цветам длиннолепестных лилий;/Роза осыпав красу, сохнет, шипами торча./Так и в твоих волосах забелеют, красавец, седины,/Так и тебе на лицо борозды лягут морщин./Дух один долговечен, - да будет тебе он опорой! Он - достоянье твоё до погребальных костров“ (ოვიდიუსი 2000: 111-120).*

სასიყვარულო ურთიერთობებში ერთ-ერთ მნიშვნელოვან როლს პოეტი მჭევრმეტყველებას აკუთვნებს, რადგან, მისი თვალსაზრისით, მამაკაცს უნდა შესწევდეს უნარი, ქებით შეამკოს თავისი გულთამპყრობლის თმები, ნატიფი თითები, მოხდენილი ტანი. ამ დროს შეყვარებულს ღირსეულ სამსახურს ცრემლებიც გაუწევს - მათი მეშვეობით ხომ აღმასის დარბილებაც შეიძლება. ამიტომ ოვიდიუსი ურჩევს მეტრფეს, მის ქალბატონს ცრემლებით დასველებული ღაწვები დაანახოს “Польза есть и в слезах: слеза и алмазы растопит./Только сумей показать, как увлажнилась щека! Если же сухи глаза (не приходит слеза по заказу) - /Маслом пальцы полей и по ресницам пройдишь” (ოვიდიუსი 2000: 659-662). სიყვარულის ხელოვნების მიშვნელოვანი პასაჟები სასიყვარულო სამსახურს ეძღვნება. ოვიდიუსის აზრით, შეყვარებული მამაკაცი ვალდებულია, სატრფოს სურვილი და ბრძანება უსიტყვოდ შეასრულოს. “Я говорю: Будь уступчив! Уступки приносят победу./Всё, что придет ей на ум, выполни, словно актер!/Скажет «нет» - скажешь «нет»; Скажет «да» - скажешь «да»: повинуйся!/Будет хвалить - похвали, будет бранить - побрани; Будет смеяться - засмейся и ты; прослезиться - расплачься;/Пусть она будет указ всем выраженьям лица!” (ოვიდიუსი 2000: 197-202).

ოვიდიუსის აზრით, გამიჯნურებული მამაკაცი თავისი სატრფოს მონაა, თავად სიყვარული კი - სამხედრო სამსახური. უძილო ღამეები, ზამთრის სიცივე, ხანგრძლივი გზა, ფიზიკური ტანჯვა და სხვა სახის დაბრკოლებანი ძალზე წააგავს სამსახურს სიყვარულის დროშის ქვეშ. შეყვარებულმა ყოველგვარი დაბრკოლება უნდა გადალახოს, თუ სურს, რომ „ბრძოლის ველზე“ წარმატებას მიაღწიოს. მშვენიერი მანდილოსანი უთუოდ დააფასებს თავისი საყვარლის თავგანწირვას, რაც მისთვის სიყვარულის საწინდარი იქნება.

ოვიდიუსი ურჩევს შეყვარებულთ, გულშიჩამწვდომი ლექსები უძღვნან სატრფოს, თანაც სასიამოვნო ინტონაციებით გაამდიდრონ პოეტური ქმნილება. კარგი ლექსი ქალბატონთა მიერ მოკრძალებულ საჩუქრად აღიქმება, თუმცა პოეტი ირონიულად შენიშნავს, რომ მის ეპოქაში ლექსებს დიდად არ აფასებენ. შესაძლოა, ავტორის

#44

მიმართ საქებარი სიტყვები არ დაიშურონ, მაგრამ მამაკაცისგან ლექსებზე მეტად საჩუქარს ელიან: “Истинно, век наш есть век золотой! Покупается ныне/Золотом - почесть и власть, золотом - нежная страсть. /Если с пустыми руками придешь ты, питомец Камены,/Будь ты хоть сам Гомер - выставлен будет Гомер” (ოვიდიუსი 2000: 277-280). ოვიდიუსი მკაცრად აფრთხილებს შეყვარებულებს, არ გაამჟღავნონ „შეჭირვება“ და უახლოეს მეგობართანაც კი არ აქონ სატრფო. პოეტის აზრით, ყოველთვის არსებობს საფრთხე, რომ ამ მონათხრობით შთაგონებული მსმენელი მეგობრის კვალს გაჰყვეს და მას საყვარელი წაჰგვაროს: “Нынче,

увы, не врага своего опасайся влюблённый, - /Чтобы верней уцелеть, мнимых друзей берегись./Остерегайся родных, бойся брата, чуждайся знаконца - Вот с какой стороны ждёт тебя истинный страх!” (ოვიდიუსი 2000: 751-754).

ტონი ოვიდიუსის შეგონებებისა, უდავოდ, ირონიულია. პოეტი თავადვე შენიშნავს, რომ თავისი სასიყვარულო-დიდაქტიკური პოემა საზოგადოების გასართობად დაწერა, მაგრამ საკმარისია, შეიცვალოს ამ შეგონებათა კილო, საკმარისია, ღმერთი ამურის სიყვარულის რელიგიას, რომელიც თავისი შინაარსით ეროტიკულია და ჭეშმარიტი რელიგიის ერთგვარ პაროდიას წარმოადგენს, სხვა რელიგია ჩაენაცვლოს, რომ სიტუაცია რადიკალურად იცვლება და ოვიდიუსის ირონიული რჩევები კურტუაზულ ტრადიციაში სერიოზულ რეკომენდაციებად იქცევა. შესაძლოა, სწორედ ამ ფაქტორის გათვალისწინებით პროვანსული ლირიკის ძირების კვლევისას ყველაზე მეტად მისაღები და გასათვალისწინებელია ის თეორიები, რომელთაც ოვიდიუსთან და მის სიყვარულის ხელოვნებასთან მივყავართ. მართალია, რაინდული ინსტიტუტი არ არის და არც შეიძლება იყოს ოვიდიუსის ნაწერების იდეოლოგიური მემკვიდრე, მაგრამ კურტუაზულობის ზოგიერთი ფორმა საკმაოდ მსგავსებას ამჟღავნებს რომაელი პოეტის ზოგიერთ „შეგონებასთან“, განსაკუთრებით როდესაც საქმე რაინდის სატრფოსადმი დამოკიდებულებას ეხება. ტრუბადურებმა ოვიდიუსისგან იმემკვიდრეს სიყვარულის ხელოვნების ერთ-ერთი უმთავრესი თეზისიც - „სიყვარული ტანჯვაა, მაგრამ არა სენი“ - და თავიანთი სასიყვარულო ლირიკის ძირითადი მოტივები სწორედ მასზე „დააფუძნეს“. ასე რომ, როგორც სავსებით მართებულად შენიშნავს ქლაივ სთეიფლზ ლუისი, ფინ ამორ-მა (წმინდა სიყვარული) ოვიდიუსის ეროტიზმს შემოაცალა ცინიკურობის საბურველი, ფეოდალურ სამოსელში გამოაწყო და სიყვარულის ახალი იდეალის საფუძვლად და წყაროდ აქცია (ლუისი 1973: 23).

დასასრულ მოვიტანთ ფრაგმენტს ერთი ძველი პიესიდან (Si Nat de Mons agues), რომელიც არაერთგზის დაუმოწმებია სიყვარულის უდიდეს პროვანსელ თეორეტიკოსს, ფრანცისკელ ბერსა და ტრუბადურს მატფრე ერმენგაუდს, რომელიც საკუთარ თავს სიყვარულის საკითხებში უდიდეს ავტორიტეტად მიიჩნევდა: “Да знают истинные любовники, что движимый любовью гордец становится смиренным, пошляк - мужественным, ленивец - энергичным, глупец - разумным, невежа - хорошо воспитанным, отчаявшийся овладеет собой, печальный становится весёлым и радостным, хвостун - правдивым, тот, кто прежде только досаждал, теперь превращается в самого приятного человека, злой - в благорасположенного, сварливый - в терпеливого, вероломный в благожелательного, неприятный - в самого милого, самый дикий - в ручного, некуртуазный - в куртуазного, трус - в смельчака, слабый - в силача, ничтожный - в достойного, презренный - в уважаемого всеми, жадный - в благородного сердцем и пошлый - в выдающегося” (შიშმარიოვი: 1965, 203).

ასევე სწამდათ სიყვარულის ყოვლისშემძლე ძალისა მომდევნო პერიოდის ტრუვერებს; პიროვნების სრულყოფის გზად, „ტურფად“, თუმცა „საცოდნელად ძნელ გვარად“ მიაჩნდა ეს გრძნობა XII-XIII საუკუნეთა მიჯნაზე მოღვაწე ქართველ პოეტსაც.

დამოწმებანი:

ლუისი 1973: Lewis C.S. The Allegory of Love, a Study in Medieval Tradition. Oxford: University Press, 1973.

ნათაძე 1965: ნათაძე ნ. რუსთველური მიჯნურობა და რენესანსი. თბ.: 1965.

ოვიდიუსი 2000: Овидий. Наука любви. М.: «Эксмо-Пресс», 2000.

რუსთაველი 1966: რუსთაველი შოთა. „ვეფხისტყაოსანი“. სარედაქციო კოლეგია: ი. აბაშიძე, ა. ბარამიძე, პ. ინგოროყვა, ა. შანიძე, გ. წერეთელი, თბ.: 1966.

სმირნოვი 1934: Смирнов А. Французский Артуровский роман эпохи зрелого феодализма. из книги: Пайен из Мезьера. М-Л.: Мул без узды, 1934.

შიშმარიოვი 1965: Шишмарев В. К истории любовных теории романского средневековья. Избранные статьи. М-Л.: 1965.

Maka Elbakidze

The Backgrounds of Rustaveli's Concept of Love

(From Ovid to Troubadours)

Summary

It is common knowledge that love holds priority among the motifs of medieval secular literature, particularly in its brilliant manifestations - the West European chivalry romance and Rustaveli's poem *The Knight in the Panther's Skin*. The traditional model of courtly love, as well as of courtly lover - laid down in the works of early troubadours, who were greatly influenced by Latin poet Ovid, in particular his literary works *Amores* and *Ars Amatoria*.

Like the West-European romance of chivalry, love in Georgian classical period literature was a cultural-historical phenomenon - a social institution - with its socially established rules and probably with more-or-less conventional forms of expression. Although no theoretical work concerning love has survived in Georgian, the Prologue of *The Knight in the Panther's Skin* may play the role of a theoretical treatise shedding light on the essence of love presented in the poem. The articles of this "Treatise" - the theoretical background of Rustaveli's concept of love - evince rather close affinity with the view of the early troubadours and *trouvers*, as with some utterance of Ovid.

* ტექსტს ყველა შემთხვევაში ვიმოწმებთ: Овидий, Наука любви. Москва: «Эксмо-Пресс», 2000.